

**KİÇİKYAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN FİZİKİ
İNKİŞAF XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN TƏLİMDƏ
NƏZƏRƏ ALINMASI**

Baloğlu Quliyev,
ADPU-nun dosenti,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

Açar sözlər: mühit, fəal istirahət, əmək fəaliyyəti, böyümə, fiziki inkişaf, yaş mərhələləri, yaş normativləri, sıçrayış, iradi fəaliyyət, müvazinətlik;

Ключевые слова: среда, активный отдых, трудовая деятельность, рост, физическое развитие, возрастные периоды, возрастные нормативы, скачок, волевая деятельность, держать равновесие;

Key words: environment, leisure activities, work, growth, physical development, age periods, age standards, jump, volitional activity, leveling.

Uşaqların fiziki və mənəvi sağlamlığına böyük əhəmiyyət verən dahi cəx pedaqoqu Y.A.Komenski “Yaxşı təşkil olunmuş məktəbin qanunları” adlı əsərində göstərirdi ki, məktəbin həqiqi məktəb, humanistlik emalatxanası, can sıxıntısından xilas olması üçün şagirdlərin fiziki tərbiyəsinin, maraqlı və məzmunlu təşkili zəruridir. Məktəblilərin zehni işdən, təlim fəaliyyətindən və qidalandıqdan sonra hərəkətli həyat tərzini keçirmələri, fəal istirahət etmələri, gəzintiyə çıxmaları, hərəkətli oyunlarla məşğul olmaları, əylənmələri çox vacibdir”. O, yeməkdən sonra yatmaqdan çəkinməyi məsləhət görür, gəzintilər, ədəbi söhbətlər və oyunlarla özünə istirahət verməyi daha sərfəli hesab edirdi.

Görkəmli təbiətşünas alim H.B.Zərdabi insanın həyatda xoşbəxt və şən yaşaması üçün var-dövlətə deyil, möhkəm sağlamlığa malik olmasını zəruri şərt hesab etmiş, “Dünyada bədənin salamətliyindən artıq dövlət yoxdur” – demişdir. Rus pedaqoq-anatomu P.F.Lesqaft müəyyən etmişdir ki, məktəblilərin cismani, mənəvi sağlamlığı üçün onların yaşlarına, güclərinə müvafiq fiziki təhsil və tərbiyə almaları zəruridir. Fiziki təhsil zamanı uşaqların icra edəcəkləri hər bir hərəkətin əhəmiyyəti, metodları şagirdlərə müəllim tərəfindən aydın izah edilməlidir. Belə olduqda, fiziki təhsilin mahiyyəti şüurlu dərk edilir, bu əsasda onda zehni, əxlaqi-mənəvi, estetik zövq və s. təşəkkül tapır. P.F.Lesqaft demişdir: “Bizim hərəkət və təsirlərimiz cavan bədənə yalnız o zaman şüurlu, düşüncəli təsir edə bilər ki, biz bədəndəki dəyişiklikləri bilək, onu başa düşək. Biz yalnız bundan sonra uşaqların fiziki və əqli inkişafına şüurlu, ciddi təsir göstərə bilərik. Əks halda bizim təsirlərimiz etibarsız, çox zaman zərərli ola bilər”.

Deyilənlərdən aydın olur ki, fiziki tərbiyənin təşkilində hansı metod və prinsiplərdən istifadə olunacağı əvvəlcədən müəyyən edilməli, məzmun, təlim şəraiti, şagirdlərin sağlamlıq vəziyyəti nəzərə alınmalıdır. Bütün cəhətlər fiziki tərbiyə prosesinin optimal təşkilinə, şagirdlərdə yaradıcı təfəkkür vərdişlərinin inkişafına, onların hərəkəti müstəqil icra etmə bacarığına yiyələnmələrinə səbəb olur. Bu məqsədlə səmərəli təlim metod və priyomlarına, eləcə də milli fiziki tərbiyə vasitələrinə geniş yer verilməlidir. Eyni zamanda, yerli iqlim şəraiti nəzərə alınmalı, məktəbin idman bazası, onların alət və ləvazimatlarla təchizatı müasir səviyyədə olmalıdır. Bu amillər təlimə şüurlu münasibəti, həvəsi və marağı təmin etməklə, təhsilənlərin hərəkət fəallığını, dərk etmə qabiliyyətini yüksəldir. Nəticə etibarilə təlimin intensiv təşkilinə zəmin yaradır.

N.M.Kazımov “Bu və ya digər təlim metodu, yaxud priyomunun nə dərəcədə səmərəli olub-olmadığını nəzəri cəhətdən söyləməyə əsas verən nədir?” sualını belə izah edir: “Belə bir əsas həmin metod və ya priyomun maddi aləmin başlıca fizioloji və psixoloji qanunauyğunluqlarına, məntiqi hadisələrinə uyğun gəlib-gəlməməsidir. Deməli, hər hansı təlim metodu və priyomunun nə dərəcədə səmərəli olduğunu nəzəri cəhətdən söyləmək üçün həmin metod və priyomun obyektiv varlığın qanunlarına, ali sinir sistemi fəaliyyətinə, eləcə də düzgün məntiqi təfəkkür qanunauyğunluqlarına uyğun gəlib-gəlmədiyini fəlsəfi, fizioloji, psixoloji və məntiqi nöqteyi-nəzərdən təhlil etmək lazımdır. Belə təhlil prosesində alınan nəticələr, yəni müvafiq fəlsəfi, fizioloji, psixoloji və məntiqi biliklər təlim metodları və priyomlarının elmi-nəzəri əsaslarına daxil olur”.

Söylənilənlər fiziki tərbiyə təliminə də aid edilir, çünki həmin prosesin cisim və hadisələrlə, ali sinir sistemi fəaliyyəti, habelə psixologiyası ilə sıx əlaqədə olduğu inkaredilməzdir. Buna görə də fiziki tərbiyənin məzmununu, eləcə də həmin prosesdə təbiətin, cəmiyyətin cisim və hadisələrinin məqsədəuyğun şəkildə şagirdlər tərəfindən dərk olunmasının təşkili ilə yanaşı, xüsusi psixoloji, morfo-funksional qanunauyğunluqların mövcudluğu da nəzərə alınmalıdır.

İnsan bioloji, ictimai varlıq kimi xarici mühitlə daim əlaqədə olduğundan, onun fəaliyyətini psixi prosesin qanunauyğunluqlarından ayrılıqda təsvir etmək mümkün deyildir. Deməli, morfo-funksional, psixoloji, ictimai və s. qanunauyğunluqlara aid ümumi biliklər fiziki tərbiyənin düzgün təşkilinin mühüm amili kimi qiymətləndirilməlidir.

Fiziki tərbiyə bu prosesdə iştirak edən şagirdin baş beyin yarımkürələri qabığı, ali sinir sisteminin qanunauyğunluqları ilə, həmçinin müvafiq psixi proseslərlə qarşılıqlı əlaqədə olur. Həmin sahədə qazanılmış konkret biliklər də (morfo-fizioloji, psixoloji) fiziki tərbiyənin səmərəli qurulmasının tərkib hissələrini təşkil edir. Xarici mühitin qanunauyğunluqları üzrə biliklər, fiziki tərbiyə prosesində qarşıya çıxan didaktik qanunauyğunluqlar, fiziki hərəkətlərin yerinə yetirilməsini təmin edən müvafiq fizioloji-psixoloji biliklər də təlimin lazımi səviyyədə təşkilinə şərait yaradır. Həmin fizioloji şərtlərdən biri də fiziki hərəkətlərin fəal istirahətlə sıx əlaqədə olmasıdır.

Görkəmli rus fizioloqu İ.M.Seçenov fəal istirahətin fiziki hərəkətlərlə bağlı olması ideyasını ilk dəfə elmi cəhətdən işləmiş və nəzəri əsaslarını müəyyənləşdirmişdir. O, sübut etmişdir ki, orqanizmin işdən sonra sakit vəziyyətdə olması iş qabiliyyətini tam mənası ilə bərpa edə bilmir. İşdən sonra orqanizmə təkcə sakitlik vermək deyil, xüsusi hərəkətlərlə onun fəaliyyət qabiliyyətini bərpa etmək lazımdır. İ.M.Seçenovun fikrincə, yorulmuş üzvə müvəqqəti olaraq istirahət verdikdən sonra digər üzvün işləməsi, bu üzvdə oyanmanın əmələ gəlməsinə, onun mərkəzi sinir sistemində ötürülərək yorulmuş üzvün mərkəzini fəallaşdırılması həmin üzvün iş qabiliyyətinin daha tez bərpa edilməsinə səbəb olur, yəni fizioloji nöqteyi-nəzərdən istirahəti yalnız sakitlik kimi başa düşmək olmaz. Bir işin başqası ilə əvəz edilməsinə də istirahət forması kimi baxmaq lazımdır.

Zehni və fiziki iş qabiliyyətini saxlamaq, yaxud bərpa etməkdə işlə istirahət vaxtının səmərəli təşkili, yəni onların düzgün növbələşdirilməsi də çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Tədqiqatçılar göstərir ki, beyin qabığının müəyyən nəhiyəsinin uzunmüddətli fəaliyyəti, onun iş görmə qabiliyyətini azaldır, lakin bu zaman işin xarakteri dəyişdirilərsə, yəni beyin qabığının başqa hüceyrələri işləməyə məcbur edilərsə, əvvəlki nəhiyənin fəaliyyəti tez bərpa olunur.

Deyilənlərdən aydın olur ki, hər hansı fiziki əmək fəaliyyətinin başqası ilə əvəz olunması uzun müddət işləyən beyin qabığı nəhiyəsinin istirahətini təmin edir. Bütün bunlar şagirdlər üçün nəzərdə tutulmuş, onların gün ərzində icra edəcəkləri hərəkət rejiminə də aid edilir. Bura ev şəraitində keçirilən səhər gimnastikası, dərşəqdərki gigiyena gimnastikası, fənlərin tədrisi prosesində təşkil olunan bədən tərbiyəsi dəqiqələri, böyük tənəffüsdə keçirilən müxtəlif oyunlar, əyləncələr, yuxudan əvvəl gəzinti və s. daxildir.

Fiziki tərbiyəyə dair proqram materiallarının seçilməsi, onların siniflər üzrə bölgüsü, fiziki tərbiyə dərslərinin, sinifdən xaric və məktəbdən kənar tədbirlərin təşkili də bu fizioloji prinsiplər

üzərində qurulmuşdur. Bu dərslərin 4 hissədən ibarət olması onun elmi-nəzəri cəhətdən düzgün və səmərəli qurulmasına əyani sübutdur. Fiziki tərbiyə dərslərinin giriş hissəsində motivasiya, problem-situasiya yaradılırsa, hazırlıq hissəsinin başlıca vəzifəsi şagirdlərin orqanizminin anatomik-fizioloji fəaliyyətinin, zehni və fiziki işin növbələşdirilməsinə, yəni müxtəlif idman növləri üzrə fəndlərin texnikasına yiyələnməyə hazırlamaq, yaxud taktiki variantların mənimlənməsinə yönəltməkdən, bu sahədə iş qabiliyyətini yüksəltməkdən ibarətdir. Əsas hissədə isə hərəkətlərin texnikası və oyunların keçirilməsi taktikası öyrədilir. Dərsin tamamlayıcı hissəsində, mühüm vəzifə kimi, orqanizmin fəaliyyətinin funksional gərginliyini azaltmaq, onu təxminən əvvəlki vəziyyətə gətirməkdir. Bu isə orqanizmi nisbətən sakitləşdirmək, fiziki gərginliyi sadə və maraqlı oyunlarla, diqqəti cəlb edən təmrinlərlə, tənəffüs hərəkətləri vasitəsilə azaltmaq, başqa sözlə – beyin qabığının müvafiq nəhiyəsinin uzun müddət qıcıqlanaraq oyanmasının qarşısını almaqdır. Bundan əlavə, beyin qabığının digər hüceyrə qruplarını işləməyə məcbur etməklə, əvvəl nəhiyənin iş qabiliyyətini bərpa etmək, onları növbəti növünə (zehni əmək tələb edən fənlərin öyrənilməsinə) hazırlamaqdan ibarətdir. Bütün bunlar məktəbyaşlı uşaqların yaş xüsusiyyətlərinin, morfo-funksional və psixoloji əlamətlərinin, cinsə məxsus fiziki inkişafının nəzərə alınmasından çox asılıdır.

Böyümə, fiziki inkişaf ətraf mühitin təsiri ilə sosial – iqtisadi, psixoloji, iqlim və ekoloji amillərlə, məktəbdəki mövcud təlim-tərbiyə şəraiti, tədris – idman texnikasının tətbiqi ilə sıx əlaqədardır. Böyümə və inkişaf ayrı-ayrı yaş mərhələlərində özünü müxtəlif formalarda büruzə verir. Hər hansı yaş mərhələsində orqanizmdə kəmiyyət və keyfiyyətə inkişaf daha sürətlə, digər yaş mərhələsində isə ləng gedir. Orqanizmin sağlam və düzgün fiziki inkişafı bədən göstəricilərinin (boy, çəki və s.) yaş mərhələləri üçün müəyyən edilmiş normativlərə uyğun gəlməsi ilə əsaslandırılır. Fiziki inkişaf bədənə yaş normativlərinə müvafiq formada getmirsə, orqanizmin morfo-funksional vəziyyətinin qüsurlu olduğunu əks etdirir. Yaş normativləri ilə orqanizmin inkişaf göstəricilərinin uyğun gəlməməsi inkişafın normal getməməsinin əlamətidir. Bədən quruluşunu qiymətləndirməklə fiziki inkişafın normal gedib-getməməsi haqqında məlumatlanmaq olar. Bu qiymətləndirməni məktəb şəraitində sadə metodlarla, bədən üzvlərinin nisbətini müəyyən etməklə aparmaq olar. Bunun üçün bədən çəkisi və boyun uzunluğunu müəyyənləşdirməklə çəki-boy indeksini müəyyən etmək lazımdır. Anatomlar bədən quruluşunun hansı tipə aid olmasını belə hesablayırlar: Onlar bədənə çəkisini boy uzunluğunun üç mislinə bölürlər. Əgər bədən çəkisi 64 kq, boyu 1,76 metrdirsə, onda $64:(1,76 \times 3)=11,7$. Burada alınan cavab həmin uşağın çəki-boy indeksidir, yəni bədən quruluşu əzələ tipinə yaxındır.

Fiziki tərbiyə dərslərinin səmərəliliyini təmin edən mühüm pedaqoji-fizioloji istiqamətlərdən biri də məktəblilərin yaş dövrlərinin ikinci uşaqlıq mərhələsinin (8–12 oğlanlar, 8–11 qızlar) fiziki inkişaf göstəricilərini öyrənmək, təlim prosesində onları nəzərə almaqdır. Buna görə də məlum fiziki inkişaf göstəricilərinə əsaslanmaq lazımdır. Fiziki inkişaf göstəriciləri antropometrik ölçülər əsasında müəyyən edilir. Bunlara bədənə çəkisi, boyun uzunluğu, döş qəfəsinin çevrəsinin ölçüsü, bud, baldır, bazu və s. nəhiyələrin ölçüləri daxildir. Bu ölçülərin tibb mütəxəssisləri tərəfindən aparılması daha məqsədəuyğundur, lakin ibtidai sinif və fiziki tərbiyə müəllimləri də məktəblilərin antropometrik ölçülərini götürə bilirlər. Onlar bunu öz müşahidələrinə istinad etməklə reallaşdırmaq imkanlarına malikdirlər. Müəllimlər uşaqlarla daim ünsiyyətdə olduqları üçün onların funksional vəziyyətlərini, tez-tez xəstələnmələrini, yorulmalarını, xarici görünüşlərindəki dəyişiklikləri müşahidə edərək daha tez başa düşürlər. Müəllim uşaqların görünüşündə və davranışında müşahidə etdiyi vəziyyətlə əlaqədar, ilk növbədə, məktəb həkiminə, yaxud tibb işçisinə, eləcə də valideynlərə məlumat verməli, qeyri-normal əlamətlərin aradan qaldırılması üçün müvafiq yardım göstərilməlidir.

Məktəbəqədər və kiçik məktəb yaş mərhələlərində tay-tuşlarımızla məhəllə və çəmənlərdə, bağlarda, çay kənarında hoppanıb-düşür, gücümüzü, sürətimizi müxtəlif yollarla sınaıyır, kimin daha çox hündür olmağa və ya uzunluğa tullanmasını müəyyənləşdirir, bununla yanaşı, yarışlar keçirirdik. Xüsusən, kimin əlləri üstə daha çox yeriməsini, müxtəlif halqalardan daha tez

keçməsinə, ağaclara daha sürətlə dırmanmasını və oradan düşməsinə təşkil edirdik. Anatomi-k-fizioloji mahiyyətini başa düşmədiyimiz əlini başın üzərindən keçirməklə əks tərəfdəki qulağa çatdırmaq (sağ əli sol qulağa və əksinə, sol əli sağ qulağa) yarışı da maraqlı keçirdi. Uşaqlardan bəziləri həmin hərəkəti icra edə bilir, bəziləri isə əlini digər qulağına çatdırı bilmirdi. Yarışın qaydalarına görə, hərəkəti yerinə yetirə bilməyənlər uduzmuş hesab edilir və qalıblar tərəfindən məzəmmət olunurdular. Fizioloqlara görə, bu, həmin yaşlarda uşaqların morfo-funksional inkişafında baş vermiş dəyişikliklərlə bağlıdır. Bu zaman ətraflar sürətlə uzununa inkişaf edir və “yarımboy sıçrayışı” adlanır.

M.A.Qarayev “Filippin testi”nə əsaslanaraq, bu münasibətlə yazır: “Əgər uşaq yarımboy sıçrayışı mərhələsini keçməyibsə, onda o, sağ əlini sol qulağına toxundura bilmir. Yarımboy sıçrayışı başa çatdıqda uşaq əlini əks tərəfdəki qulağın nəinki yuxarı hissəsinə, hətta orta hissəsinə də çatdırı bilir. Sıçrayışlı boy inkişafı mərhələsini 5-6 yaşlarda keçirən uşaqlarda fiziki inkişaf qismən normal gedir. Müəllim, bu göstəriciyə əsasən, uşağın fiziki inkişafı haqqında müəyyən məlumat əldə edə bilər”.

“Yarımboy sıçrayışı” prosesi təbii proses olmaqla, 5–7 yaş mərhələsində məktəblilərdə anatomik-fizioloji baxımdan baş vermiş çox müsbət dəyişiklikdir. Həmin sıçrayışın mükəmməl olması, vaxtında baş verməsi, xarici mühitin təsirlərinə məruz qalmaması məqsədilə yaşayış uyğun fiziki hərəkətlərdən, mütəhərrik və əyləncəli oyunlardan, xüsusən ev şəraitində, gəzinti, səyahətlər dövründə mümkün olan milli oyunlardan istifadə faydalıdır. Bu vaxt gövdə hərəkətlərinə (onurğanın fəqərəarası oynaqalarında soldan-sağa və əksinə dövr etdirilməsi), əyilmələrə (dizləri bükmədən irəli, arxaya, sağa, sola), qamətin formalaşması üçün hərəkətlərə, hoppanmalara və digər hərəkətlərə yer ayrılmalıdır.

Azərbaycanda məktəblilərin fiziki inkişafı 1929-cu ildə B.M.Daşevski, 1959–1960-cı illərdə 7 yaşından 15 yaşınadək uşaqların fiziki inkişaf əlamətləri isə K.J.Fərəcovanın rəhbərliyi ilə Uşaq və Anaları Mühafizə Elmi-Tədqiqat İnstitutunun əməkdaşları tərəfindən öyrənilmişdir.

Azərbaycan məktəblilərinin fiziki inkişaf göstəriciləri bunlardır:

7–10 yaşlı oğlanların boyu orta hesabla 117 sm-dən 131 sm-ə, çəkisi 21 kq-dan 28 kq-a, döş qəfəsinin dairəsinin ölçüsü 59 sm-dən 64 sm-ə qədər olur. Qızlarda isə, müvafiq olaraq, 117 sm-lə 130 sm arasında, çəkili 21 kq-dan 27 kq-a çatır, döş qəfəsinin çevrəsinin ölçüsü isə 58 sm-lə 62 sm arasında dəyişir. Bu göstəriciləri (1959–1960), digərləri ilə (1927–1928) tutuşdurduqda məlum olur ki, məktəblilərin fiziki inkişaf göstəriciləri əvvəlkilərdən (B.M.Daşevski) xeyli üstün olmuş və bütün yaş qruplarında məktəblilərdə boy 4,0–7,0 %, çəki 7,0–18,0%, döş qəfəsi çevrəsinin ölçüsü 2,0–9,5% artmışdır.

7–9 yaşlı azərbaycanlı oğlanların boyu qızlarınkindən uzun olmuş, lakin 10 yaşında eyniləşmişdir. 11–13 yaşlı qızlarda boy oğlanların boyundan artıq olmuş, 14 yaşda qızlar boy artımında oğlanlardan xeyli geri qalmış, 15 yaşda isə həmin fərq 5,16 santimetrə çatmışdır.

Ə.Ə.Qədirov və İ.N.Məmmədov, əvvəlki tədqiqatçılardan fərqli olaraq, kiçikyaşlı məktəblilərin təlim fəaliyyətini şərtləndirən fiziki inkişaf xüsusiyyətlərini ümumiləşdirərək, hər bir yaş üçün ayrıca göstəricilər müəyyən etmişlər.

Fiziki inkişaf göstəricilərinə əsasən, 7–10 yaşlı qızlarda boy 122,2 sm-dən 136 sm-dək uzanır, çəki 23,8 kq-dan 30,8 kq-dək artır, başın çevrəsi 57,4 sm-dən 62,6 sm-dək böyüyür. Oğlanların fiziki hazırlıq göstəriciləri isə, müvafiq olaraq 123 sm-dən 136,1 sm-dək uzanır, bədən çəkisi 24 kq-dan 30,4 kq-dək, başın çevrəsi 58,8 sm-dən 64 sm-dək artır.

Tədqiqatçılar bütün bunları, xüsusilə, beyin kütləsinin artmasını, onun fəaliyyətinin mürəkkəbləşməsinə, kiçikyaşlı məktəblilərin məqsədyönlü fəaliyyətində oyanma və ləngimə proseslərinin bir-birini əvəz etməsinə nəzərə cərpacaq dəyişikliklərlə müşayiət olunması ilə əlaqələndirirlər. Eyni zamanda, insanın şüurlu iradi fəaliyyətini tənzim edən bu proseslərin davamlılıq səviyyəsinin artması, ləngimə reaksiyalarını şüurlu sürətdə həyata keçirmək imkanının get-gedə çoxalması, şərtsiz reflektor fəaliyyətdən digərinə keçmə prosesinin sürətlənməsi sayəsində uşaqlarda böyüklərə məxsus fizioloji xüsusiyyətlərin yaranması ilə əlaqələndirirlər.

1. Ümumtəhsil məktəbləri üçün Fiziki tərbiyə və Musiqi fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (I-IV siniflər) (STANDARTLAR)
2. Quliyev B. Fiziki tərbiyənin nəzəri-metodik və praktik işlərinin əsasları. Bakı: ADPU–nın nəşriyyatı, 2010.

**ОСОБЕННОСТИ ФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ МЛАДШЕШКОЛЬНИКОВ И СУТЬ ИХ ПРИМЕНЕНИЯ
В ПРОЦЕССЕ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ**
резюме

В статье рассказывается об особенностях физического развития младшешкольников и об их применения в процессе физического воспитания. Так же рассказывается о показателях физического развития. Приводится в пример показатели физического развития у мальчиков и у девочек разных возрастов. Отмечается, что ускорения перехода от безусловной рефлекторной деятельности к условной у детей связана с появлением у них физиологических особенностей принадлежащих взрослым.

**FEATURES OF PHYSICAL DEVELOPMENT OF YOUNGER SCHOOLS AND THEIR ESSENCE OF THEIR
APPLICATION IN THE PROCESS OF PHYSICAL EDUCATION**
summary

The article describes the features of the physical development of young schoolchildren and their use in the process of physical education. It also tells about the indicators of physical development. To cite as an example the indicators of physical development in boys and girls of different ages. It is noted that the acceleration of the transition from unconditioned reflex activity to the conditioned one in children is associated with the appearance of physiological features in them belonging to adults.

**İBTİDAİ SİNİFLƏRDƏ YAZI BACARIQLARININ
İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ**

Bibixanım İbadova,
ARTİ-nin şöbə müdiri,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Açar sözlər: yazı, yazılı nitq, esse, əməli yazılar, bacarıq, təlim nəticəsi, strategiya;
Ключевые слова: письмо, письменная речь, эссе, практическое письмо, умение, результат обучения, стратегия;
Key words: writing, writing speech, essay, practical writing, skill, learning result, strategy.

Oxu və yazı savadı təhsilin ilkin göstəriciləri olsa da, bu gün onlara yanaşmalar dəyişmişdir. Oxu və yazının fikrin ifadə forması olan şifahi və yazılı nitqə, nəticədə həyatı bacarıqlara çevrilməsi bu gün aktualıq kəsb edir.

Məktəb illərində şagirdlər, adətən, müəyyən bilik və bacarıqlara yiyələnir, ancaq bu bacarıqların həyatda onlara gərəkliliyini lazımınca dərk etmədikləri üçün fənnə maraqları azalır. Azərbaycan dili fənnindən qrammatik, orfoqrafik və s. qaydaları öyrənir, dərslikdə verilən tapşırıqlara tətbiq edirlər. Dil qaydalarına dair aldıkları biliklər yazarkən, danışarkən vasitəyə çevrilir.

Müşahidələrə əsasən deyə bilərik ki, bu bilik və bacarıqlar şagirdlərin verdikləri cavablara görə aldıkları qiymətə çevrilir. Həyatda isə qiymət tələb olunmur. Sadəcə kağız-qələm (elektron vasitələr də ola bilər) verilir və deyilir: yaz. Məktəb kursunu bitirmiş, müstəqil həyata qədəm qoymuş gənc “Necə yazım?”, “Haradan başlayım?”, “Ardıcılığını necə verim?” suallarına cavab axtarır.

Araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycan dilində danışan uşaq məktəbdə 9 və ya 11 il təhsil aldıqdan sonra (nəzərə alsaq ki, şagird Azərbaycan mühitində böyüyür, formalaşır) fikrini yazılı və şifahi şəkildə ifadə etməkdə çətinlik çəkir. Artıq 11-ci ildir ki, respublikada tədris şəxsiyyət-yönümlü təhsil proqramları üzrə həyata keçirilir və müəllimlərin əksəriyyəti onların əsasında